

דוד המלך, גד החוזה ונתן הנביא עיון ביחסי מלך ושני נביאים

מבוא

יחסי מלך ונביא בתנ"ך מהווים בעיה חמורה, שהעסיקה חוקרים רבים. דומה, כי שורשה של בעיה זו נעוץ ביחס כלפי המלכות. מחד יש הרואים במלך בשר ודם ניגוד למלכות שמיא. כלומר: ה' הוא היחיד הצריך למלוך על עמו ישראל, ומשום כך אין צורך בשליח בשר ודם. היטיב לנסח גישה זאת גדעון, כאשר ביקש ממנו העם למשול בהם אחרי שהושיע אותם מיד מדין: "ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין", והוא השיב להם: "לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם ה' ימשל בכם" (שופטים ח', כב-כג).¹ מאידך קיימת גישה שנייה, אשר לפיה המלך הוא נציגו של ה' בעולם, בתנאי שישמור את חוקות ה' ותורתו. ביטוי נמרץ לתפיסה זו נמצא בפרשת המלך בספר דברים: "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו" (י"ז, טו).² שני כיוונים אלו מוצאים ביטוי גם בגמרא סנהדרין כ"ע"ב, בפירושי הראשונים³ ובדבריהם של אחרונים.⁴

לנוכח שתי גישות אלו יש לדון ביחס הנבואה למלוכה: יחס אוהד או שמא יחס מתנכר.⁵ ואכן, לאורך כל שנות הנבואה והמלוכה מצינו לא אחת מלכים שפעלו

- * אני חב תודה עמוקה לידידי יוסף פריאל על קריאת טיוטה ראשונה של רשימה זו. כמו כן נתונה תודתי לאברון כהן על העזרה בקריאת החומר הלוועזי.
- ראה גם: במדבר כ"ג, כא; דברים ל"ג, ה; ישעיהו ו', ה; הושע ח', ג; י', טו; י"ג, י-יא. והשווה לדבריה של ש' יפת, **אמונות ודעות בספר דברי הימים**, ירושלים 1977, עמ' 334-348, ובעיקר בדברי הסיכום שלה, עמ' 347-348.
  - וראה עוד: שמ"א כ"ד, ו; י; שמ"ב א', יד; תהילים ב', ו.
  - על הדעות השונות בחז"ל ובמפרשים, ועל ההבדל שבגרסאות השונות בין לשונות התנאים, ראה: מ' קוקיס, 'מינוי מלך - רשות או חובה', **שמעתין** 10, תשכ"ו, עמ' 23-13.
  - ראה: ש' טלמון, 'משפט המלך', **ספר בירם**, ירושלים תשט"ז, עמ' 56-45; מ' צבת, 'סיפור המקרא על יסוד המלוכה בישראל', **תרביץ** לו, תשכ"ז, עמ' 109-99; מ' גרסיאל, 'נאומו של שמואל בדבר משפט המלך', **הגות במקרא** ה, תל אביב תשמ"ז, עמ' 136-112.
  - לא נוכל לעמוד על כל הספרות הענפה בנושא זה ונפנה למספר מקורות מצומצם: מ' בובר, **מלכות שמים**, ירושלים 1965, עמ' 51; י' קויפמן, **תולדות האמונה הישראלית** א, תל אביב תש"ך, עמ' 688-687, 694-698; הנ"ל, **ספר שופטים**, ירושלים 1962, עמ' 193-191; ב' אופנהיימר, **הנבואה הקדומה בישראל**, ירושלים תשל"ב, עמ' 137-121; י' ליוור, ערך 'מלך,

בעצה אחת עם הנביאים, כמו אסא ברוב ימיו, חזקיהו ויאשיהו. אלא שבדרך כלל לא שעו המלכים לעצת הנביאים ופעלו לפי ראות עיניהם, כמו שאול בראשית המלוכה;⁶ אחז וישעיהו (ישעיהו ז); וצדקיהו ש"לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא" (דה"ב ל"ו, יב).

הצגת הבעיות

כבר עמדו על כך כי "בספרי שמואל ומלכים מודגשת תלות המלך בנביא, המשמש ממצע בין המלך והאל... הנביא חורץ גורלות. הוא קובע את מהלך המאורעות בתגובה להתנהגות המלך, ומנקודה זו ואילך המלך ושושלתו אינם אלא חלק מקביעה זו...".⁷ כך למשל: אצל שאול ושמואל; אצל רחבעם ושמעיה איש האלוהים (מ"א י"ב, כב); אצל ירבעם ואיש האלוהים (מ"א י"ג); אצל ירבעם ואחיה (שם י"ד); וכמובן - אצל אחאב ואליהו. יוצא מן הכלל הוא דוד, שמעולם לא בא בדברים עם שני הנביאים שניבאו בתקופתו - גד ונתן, ומעולם לא התריס כלפיהם. בכל המפגשים ביניהם תמיד היו אלו דברים מכיוון אחד - מכיוון הנביא, ובכולם שתק דוד וקיבל את הדברים, ולא אחת אף הודה בטעותו. גם בפגישה הקשה עם נתן לאחר חטאו עם בת שבע, כאשר היה דוד משוכנע כי מעשיו נעשו בתום לב גמור,⁸

- מלוכה, **אנציקלופדיה מקראית** ד, תל אביב תשי"ד, עמ' 1109-1111; ש' אברמסקי, **מלכות שאול ומלכות דוד: ראשית המלוכה בישראל והשפעתה לדורות**, ירושלים 1977, עמ' 355-361; ב' מזר, 'המלוכה בישראל', **סיפוי מנהיגות בתקופת המקרא**, ירושלים תשל"ג, עמ' 33; צ' צמריון, 'ירמיהו: האיש והנביא', **ספר ולנשטיין**, ירושלים תשל"ט, עמ' 217. בדרך כלל מאמצים החוקרים הללו את שיטות ביקורת המקרא השונות, החל משיבוצי עריכה מאוחרים בשל מרידות ומריבות על כס המלוכה במאה העשירית לפנה"ס או בשל אכזבה מן המלוכה; וכלה ב'מחלוקת' בין 'מקורות שונים', אלו השוללים את המלוכה ביסוד ובמהות ואלו התומכים בה בכל לבם. דעתנו לא נוחה, כמובן, מגישות אלו.
6. לא ניכנס כאן לשאלה אם חטאו של שאול היה באי ציות לדברי הנביא, ואם הנבואה מחייבת ציות עיוור "מפני שהנביא משחרר את המלך מחרדותיו כמנהיג" (י' בן-נון, 'משא אגג - חטא שאול בעמלק', **מגדים** ז, תשמ"ט, עמ' 51 הערה 5). וראה עוד בעניין זה: צ' צמריון, 'מדוע הפרו מלכים עצת נביאים?', **בית מקרא** קא, תשמ"ה, בעיקר עמ' 249-244 ובדברי הסיכום שלו בעמ' 252; א' ברטל, **מלכות שאול**, תל אביב 1982, עמ' 136-130. כמו כן הוקדש ספר בעריכתם של ב' שמש ואחרים, **עיונים בספר שמואל**, ירושלים 1986, לעיון ביחס בין שאול ושמואל בכלל וגם לשאלה זו בפרט. וראה דברינו להלן בפתרון הבעיות.
7. י' אמית, 'תפקיד הנבואה והנביאים במשנתו של ספר דבה"י', **בית מקרא** צג, תשמ"ג, עמ' 123.
8. ראה: י' מדן, 'מגילת בת שבע', **מגדים** יח-יט, תשנ"ג, עמ' 78-83. מדן נוטה לטעון כי דוד הורה לעצמו היתר פורמלי בכך שבת שבע אינה עוד אשת איש, שכן כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו, או משום שאוריה לא היה יהודי, והגיור שנתגייר אינו תופס באשר "אף בית דין הגדול לא הכירו בגיור זה אלא רק חששו לו" (עמ' 83). ועיין שם באריכות רבה מאוד.

דוד המלך, גד החוזה ונתן הנביא - עיון ביחסי מלך ושני נביאים

אין דוד מעז להחציף פניו בפני הנביא והוא שומע את דברי תוכחתו עד תום, אף שתוכנם של הדברים היה קשה.

ברצונו כעת לברר שתי שאלות המתעוררות מניתוח הופעתם של שני הנביאים גד ונתן בתקופת מלכותו של דוד.

ראשית, עולה השאלה, מה צורך לדוד בשני נביאים?⁹ אמנם מצינו בתנ"ך נביאים שניבאו באותו הפרק, אך כמעט ולא מצאנו שני נביאים שמשמשים עבור כתר אחד!¹⁰ במילים אחרות: האם ישנה משמעות מיוחדת לעובדה כי בימיו של דוד שימשו שני נביאים, או שמא 'יד המקרה' היא?

שנית, ושאלה זו מחדדת את השאלה לעיל: כפי שניווכח להלן, הופעותיהם של שני הנביאים נזכרו בהקשרים דומים; מה יש ללמוד מעובדה זו? נסקור כעת את הופעת שני הנביאים, ולאחר מכן ננתח הופעות אלו. שלוש פעמים נזכר גד בתקופת מלכותו של דוד ושלוש פעמים נזכר נתן. נתחיל את סקירתנו בגד.

בפעם הראשונה הופיע גד לפני שעלה דוד על כס המלכות. דוד הנרדף בידי שאול בורח עם בני משפחתו למערת עדולם. משם פונה דוד אל עבר מצפה מואב ומבקש ממלך מואב לשבת במצודה.¹¹ במהלך הישיבה במצודה פונה גד בבקשה אל דוד: "ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה לך ובאת לך ארץ יהודה" (שמ"ב כ"ב, ה). ואכן, דוד נשמע לעצתו ובה עד יער חרת.¹²

בפעם השנייה (שמ"ב כ"ד, יא-טו) מופיע גד מיד לאחר מפקד העם.¹³ דוד מעוניין לפקוד את אנשי הצבא בארץ, ולשם כך שולח שליחים בכל גבול ישראל. המפקד לא נתקבל יפה אצל ה'. דוד מודע לבעייתיות במעשהו ומיד בסוף המפקד הוא מצר על מה שעשה: "ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד

9. לא נוכל לטעון כי שני הנביאים פעלו בתקופות שונות, שכן מן הכתוב עולה כי הופעתם הייתה מקבילה.

10. חולדה הנביאה, שחיה בתקופת ירמיהו ואליה פנה יאשיהו בעקבות מציאת הספר בבית ה', הופיעה באפיזודה חד-פעמית, מכיוון שעדיין לא נתפרסם ירמיהו בקרב העם, ורק אצל יורשיו של יאשיהו יזכה לפרסום זה. ראה: ח' רז, **ספרי מלכים**, ירושלים 1986, עמ' 148. יצוין כי חז"ל כבר עמדו על שאלה זו ותירצו זאת כהבנתם, ראה מגילה טו ע"ב.

11. על מקומה של המצודה ראה: מ"צ סגל, **ספרי שמואל**, ירושלים תשכ"ד, עמ' קעז-קעה; ב' עודד, ערך 'מצפה מואב', **אנציקלופדיה מקראית** ה, ירושלים 1968, עמ' 243; ש' ייבין, 'מלחמות דוד', בתוך: י' ליוור (עורך), **היסטוריה צבאית של א"י בימי המקרא**, תל אביב תשכ"ד, עמ' 164 הערה 18; מ' גרסיאל, **מלכות דוד**, תל אביב תשל"ה, עמ' 42-44.

12. רד"ק פירש שהוא שם מקום. בערך 'חרת', **אנציקלופדיה מקראית** ג, ירושלים 1966, עמ' 310 סוכם כי: "אין שום סימוכין לקביעת מקומו של יער חרת". וכן נוטה דעתו של ש' ורגון, 'נדודי דוד - ניתוח גיאוגרפי היסטורי', **הגות במקרא** ד, תל אביב תשמ"ד, עמ' 115.

13. על אודות המפקד ותכליתו, ראה: ש"ד גבריהו וי' אליצור, 'מפקד העם', **עיונים בספר שמואל ב**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 473-487.

אשר עשיתי ועתה ה' העבר נא את עֶוֹן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי מֵאֲדָ" (שם, י). גד נשלח מאת ה' להעניש את דוד ומציב בפניו שלושה עונשים שעליו לבחור ביניהם: רעב, מנוסה לפני האויב ודבר בארץ שלושה ימים.

בפעם השלישית (שם, יט) נזכר גד מיד לאחר שבוחר דוד את עונש הַדָּבָר,¹⁴ והוא החל להכות בארץ. גד, בשליחות ה', בא בדרישה לדוד לבנות מזבח לה' בגורן ארונה היבוסית כדי להסיר את המגפה מעל העם: "עלה הקם לה' מזבח בגרן ארניה [ארונה קרין] הַיְבֹסִי".¹⁵ דוד נענה, ואכן סר הדבר מעל העם.

נעבור כעת לסקור את שלושת הופעותיו של נתן.¹⁶

לראשונה נזכר נתן כאשר מבקש ממנו דוד בית קבע לארון ה': "ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה" (ש"ב ז', ב); נתן משיב: "כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך" (שם, ג). אחר כך, בחזיון ה' לנתן בלילה, מתברר כי דוד אינו יכול לבנות את הבית המיוחל ומי שיזכה לעשות זאת יהיה בנו.¹⁷

בפעם השנייה מופיע נתן מיד לאחר חטא דוד ובת שבע. בסדרה ארוכה של דברים מוכיח נתן את דוד על המעשה. תחילה מביא נתן את משל הכבשה והרש,¹⁸ ומשפוסק דוד את שפוסק, מטיח בו נתן דברים קשים: "אתה האיש... מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעינו [בעיני קרי]... כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה..." (ש"ב י"ב, ז-יא). דוד אינו מתחמק מאחריותו, ומודה בחטאו: "ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה" (שם, יג).

בפעם השלישית (מל"א א') נזכר נתן במלחמת הירושה בין אדוניהו ובין שלמה. נתן, שלא נמנה על תומכיו של אדוניהו, מגייס את אם שלמה - בת שבע, ויחד הם

14. למרות שלכאורה נראות שתי הופעותיו האחרונות של גד כשני חלקים של עניין אחד בחרתי להביאן כשתי הופעות שונות, משום שמדויק בפסוקים ניכר כי כל 'ביאה' ו'אמירה' של גד היו דבר בפני עצמו. כך, למשל, במפקד כתוב: "ויבא גד אל דוד ויגד לו ויאמר לו..." (שם, יג), וביחס לבניין המזבח נכתב: "ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו..." (שם, יח).

15. על כך ראה: ש' בר אפרת, **מקרא לישראל - שמואל ב'**, תל אביב-ירושלים תשנ"ו, עמ' 268-269.

16. לניתוח מקיף על נתן בכלל ועל שלוש הופעותיו בפרט ראה: G.H. Jones, *The Nathan*, Narratives, Sheffield 1990, בעיקר בדברי המבוא שלו. והשווה: ש' אחיטוב, ערך 'נתן', **אנציקלופדיה מקראית**, ה, ירושלים 1968, עמ' 986-987. אנו פנינו לדרך אחרת, וראה להלן.

17. פרשנות מעניינת לסיפור זה ראה אצל: H.W. Hertzberg, *I & II Samuel*, Philadelphia 1974³, pp. 281-288.

18. על המשל ומגמתו ראה: י' מדרן (לעיל, הערה 8), עמ' 129-132; א' סימון, 'סיפור מקראי בתפיסה אירונית', **הספרות ב - 3**, 1970, עמ' 599; הנ"ל, 'משל כבשת הרש - בחינת משל שיפוטי', **בר אילן, ספר השנה ז-ח**, תשל"ל, עמ' 9-38; פ' פולק, **קוים של רצף ואינטגרציה בסיפור ירושת המלוכה של דוד**, חיבור לצורך קבלת התואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ה, עמ' 90-91.

דוד המלך, גד החוזה ונתן הנביא - עיון ביחסי מלך ושני נביאים

מטכסים עצה כיצד יש לפעול למען שלמה אצל המלך דוד. ואכן מצליחים שניהם לשכנע את דוד כי שלמה הוא המלך הראוי.

כעת נבוא להוכיח את שטענו לעיל: קיימת הקבלה כמעט מוחלטת בין שני הנביאים בשלוש ההופעות של כל אחד מהם.

ראשית, שניהם באים בעקבות חטא שעושה דוד. נתן מופיע לאחר חטא בת שבע, וגד מופיע לאחר מפקד העם. נשימה לבנו כי בשני המקרים מודה דוד בטעותו ומכריז כי חטא במעשיו. אצל נתן: "ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה"; ואצל גד: "ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי".

שנית, שני הנביאים נזכרים בקשר לבניית מבנה קבע לה'. אצל גד היה מדובר בבניית מזבח בבית ארונה היבوسی, ואצל נתן בבקשה לבניית מקום קבע לארון ה'. ולבסוף, שני הנביאים מקדמים בדבריהם הכרתו של מלך. תחילה היה זה גד, שבעצתו לדוד ללכת ליהודה גרם (בעקיפין) לניצחון המזהיר במלחמה נגד עמלק, ולהצלתם של יושבי קעילה. מכאן הייתה הדרך קצרה להמלכתו של דוד בידי אנשי יהודה: "ויבאו אנשי יהודה וימשחו שם את דוד למלך על בית יהודה" (שמ"ב ב', ד). וגם נתן היה מעורב ישירות בבחירת מלך. כפי שכבר צוין, היו אלו דבריו בפני דוד שעוררו את דוד להישבע לבת שבע כי דווקא שלמה בנה יהיה המלך הבא: "וישבע המלך ויאמר חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה. כי כאשר נשבעתי לך בה' אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי תחתי כי כן אעשה היום הזה" (מל"א א', כט-ל).

נשוב כעת לשני הברורים שבאמתחתנו:

- א. מדוע יש צורך בשני נביאים?
- ב. האם ישנה סיבה לכך שדבריהם של שני הנביאים בשלוש ההופעותיהם בפני דוד נושאים אופי זהה?

פתרון הבעיות

א. נביא מוביל ונביא מסכל

בדיון לעיל הראינו כי שלוש ההופעות של כל אחד מן הנביאים היו דומות לכאורה. ברם, בחינה מעמיקה יותר בנסיבות הופעת הנביא תגלה כי אמנם הופעתם הייתה בהקשר דומה, אך מאידך **סיבת** הופעתם הייתה שונה.

הבה נבחן שוב את הופעת שני הנביאים, אלא שהפעם נשימה לבנו למיקום הופעתם בסיפור.

בכל שלוש ההופעותיו של גד הנביא נראה שהוא בא 'לכתחילה', והוא אשר מוביל את המלך דוד. תחילה הוא מייעץ לו לקום וללכת ממצודת מואב ולפנות לארץ יהודה, ושם כעבור זמן יומלך דוד למלך על ידי אנשי יהודה. בפעם השלישית בא גד

אל דוד בדרישה לקנות את גרן ארונה היבוסי לצורך הקמת מזבח לה'. מהלך זה יוביל בסופו של דבר לבניית בית המקדש. אשר לפעם השנייה - חטא המפקד - לכאורה נראה כי הדבר עומד בסתירה לקביעתנו: גד אינו מוביל את דוד, אלא בא לאחר מעשה המפקד. ברם, ניתן לומר שגם כאן ניתן לזהות הובלה של גד. נשים לב כי גד בא אל דוד רק לאחר שדוד הודה בחטאו לפני ה'. גד הנביא אינו מוכיחו על מעשיו, כי אם פורש בפניו את הדרך לכפר על מעשיו.¹⁹ עוד קודם לבואו של גד, דוד מבקש את סליחת ה', ללא קשר להופעת הנביא. הופעת הנביא אחר כך תורמת לתשובת דוד ולמפגש השלישי בין שני האישים שיבוא בעקבות תשובה זו: קניית גורן ארונה היבוסי ובניית מזבח לה'.

נבחן כעת את הופעותיו של נתן. דומה כי הופעות אלו באות בניגוד גמור להופעותיו של גד. מניתוח המקרים עולה כי הופעותיו של נתן באות כדי לעצור מהלך, כדי לשנות כיוון חשיבה או כדי להסיט את דוד מדעה זו לאחרת. כך, למשל, בבקשתו של דוד לבנות בית קבוע לארון, אמנם נעתר נתן בתחילה, אך מיד לאחר מכן נגלה ה' אליו בלילה ואומר לו כי דוד לא יבנה את בית המקדש. נתן נאלץ אם כן לבשר לדוד כי לא יוכל לבנות את בית המקדש, ובכך מסכל את מחשבתו של דוד. בסיפור בת שבע מוכיח נתן את דוד אחר חטאו עם בת שבע. מעניין הוא כי רק לאחר הופעת נתן, משל הרש והכבשה, והטחת אשמות כבודות על דוד, רק אז מודה דוד כי מעשיו היו חטא כלפי שמיא. דוד הרגיש אולי כי מעשיו נכונים היו ומצפונו נקי;²⁰ באו דברי נתן ושינו דעתו, עד כי לא נותרה לו ברירה אלא להודות בטעותו. דברים דומים מצינו גם בסיפור המלכת אדוניהו. אפשר ששתיקת דוד בנוגע למהלכו של אדוניהו הייתה בידיעה ברורה שאדוניהו אכן מוכשר יותר משלמה לשבת על כס המלכות.²¹ עד שבא נתן וסיכל את העניין, באשר לדעתו העובדה ששלמה הוא מחליפו של דוד היא גזרת ה' ובחירה אלוהית, ונתן היודע שבבחירה זו לא חל שינוי

19. ראה: י' קיל, **דעת מקרא - שמואל ב'**, ירושלים תשמ"א, עמ' תקנז.

20. ולמרות שחשב כן לא התווכח עם נתן ושמע את דבריו בהכנעה. זאת, כמובן, להבדיל משאול, שמנסה שוב ושוב להתחמק מן האחריות הכוללת שלו למלחמה ולתוצאותיה.

21. ראה בעניין זה: מ' רוטנברג, 'המרד שלא היה - מעשה אבישג ואדוניהו', **מגדים** כח, תשנ"ט, עמ' 59-75. רוטנברג בא להוכיח כי לא היה כל ניסיון מצד אדוניהו לגנוב את המלוכה כפי שעשה אחיו אבשלום. מטרתו של אדוניהו הייתה: "לדאוג להעברה מסודרת של השלטון ליורש העצר, והוא היה משוכנע שהדברים אמורים בו" (שם, עמ' 65). עוד טוען רוטנברג כי "נתן מניח שהדבר [= ההמלכה] נעשה בידיעתו המלאה [של דוד]" (שם, עמ' 70), ולכן פונה אל דוד במילים: "אתה אמרת אדוניהו ימלך אחרי" (מל"א א', כד), ולא כפי שטענה בת שבע שמכורח שבועתו של דוד יש לתת לשלמה למלוך. והשווה: ש' זלבסקי, **עלית שלמה למלוכה**, ירושלים 1981, עמ' 57-62, וא' ארליך (שבתי בן יום טוב אבן בודד), **מקרא כפשוטו ב**, ניו יורק 1969, עמ' 263, שכתבו כעין זה.

דוד המלך, גד החוזה ונתן הנביא - עיון ביחסי מלך ושני נביאים

”טוען מכוח התקוף הנבואי של אותה הבטחה פרטית, כלומר מכוח ההחלטה האלוהית להמליך את שלמה”²².

אמור מעתה: ספר שמואל קושר בכוונה תחילה בין שלוש ההופעות של שני הנביאים, זאת כדי להנגידם ביתר שאת זה לזה. רק במצבים זהים ובמקרים דומים, נוכל, אנו הקוראים, להשוות בין שני הנביאים ולבחון טוב יותר את סיבת הופעתם. יצוין כי דרכו זו של מחבר ספר שמואל אינה זרה לנו. כבר עמדנו בעבר מעל דפי בימה זו, על כך שמלכותו של שאול נחלקת לשני חלקים סימטריים, כך שלכל מאורע חיובי מרכזי שאירע לשאול בתקופת מלכותו הראשונה (שמ"א ט'-ל"ד) יש מאורע שלילי מקביל לו בתקופת מלכותו השנייה (ט"ז-ל"א).²³ דומה, כי בדרך זו יכול מחבר ספר שמואל להנגיד ביתר שאת את שני חלקי המלכות, ובכך גם להטעים את הטרגדיה שפקדה את המלך שאול; ורק בדרך זו יכול המחבר להנגיד את היחס בין הופעתם של שני הנביאים - גד ונתן.

נסכם אפוא: לעומת גד, ששלוש הופעותיו בדרך כלל יוזמות מהלך ובאות לכתחילה, שלוש הופעותיו של נתן בדרך כלל מסכלות מהלך ובאות בדיעבד.

ב. נביא מקרב ונביא מרחיק

על פי דרכנו נוכל לתרץ גם את השאלה הראשונה: מדוע יש צורך בשני נביאים? מלכות שאול הסתיימה במפח נפש. החל מחטאו במלחמת עמלק לא סרה החרב ממלכותו, וכל מעשיו לשלילה היו. עובדה זו שברה את לבו של שמואל - ממליכו. האכזבה החלה בגלגל. שמואל מבקש משאול ביום הכתרתו כי ימתין לו בגלגל שבעה ימים עד בואו (שמ"א י', ח). שאול אמנם המתין, אך משראה כי שמואל אינו מגיע והעם מתחיל להתפזר, מקריב שאול את הזבחים והעולה. בעקבות מעשה זה אומר שמואל לשאול את הדברים הבאים: "...נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך... ועתה ממלכתך לא תקום... כי לא שמרת את אשר צוך ה'" (שם י"ג, יג-יד). אחר כך התאכזב שמואל שוב במלחמת עמלק. שאול אינו מחרים בחרב את אגג ואת הצאן²⁴ ושמואל מטיח בפניו את הדברים הבאים: "ולמה לא שמעת בקול ה'... ותעש הרע בעיני ה'... כי מאסתה את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל" (שם ט"ו, יט-כו).

22. מ' רוטנברג (לעיל, הערה 21), עמ' 70.

23. ראה מאמרי, 'פרקי שאול - פנים ואחור', מגדים לה, תשס"ב, עמ' 71-92.

24. לדעת ב"צ לוריא הציווי להשמיד את כל עמלק (הנשים הטף והצאן) היה דברו של סופר דוד, שביקש "אמתלה להאשים את שאול שלא קיים את הצו האלהי". ראה: ב"צ לוריא, 'מלכות שאול', בית מקרא קכח, תשנ"ב, עמ' 26; הנ"ל, שאול ובנימין: מחקרים בתולדות בנימין, ירושלים תש"ל, עמ' 86. וראה ביקורת על כך במאמרי (לעיל, הערה 23), עמ' 72 הערה 3.

חטאו של שאול, כפי שהוא משתקף מפיו של שמואל, הוא אי-מילוי דברי ה' 25. שאול לכאורה פועל על דעת עצמו. 26 אמנם, שמואל מנסה להסיר את רוע הגזרה: "ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה" (שם ט"ו, יא). אך אין מנוס מקבלת הדין: "ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאול" (שם"א ט"ז, א). האכזבה לא נתנה לשמואל מנוח והוא החל מסתגר בביתו, ומאז אותו ויכוח ביניהם לא ראה יותר שמואל את שאול עד ליום מותו.

נראה לדעתנו כי הלקח הראשוני מהשבר הגדול בימי שאול היה בדמותם של שני נביאים - נביא מוביל ונביא מוכיח. במילים אחרות: נדרש נביא כדי להוביל את המלך ליעודו כפי שנקבע בידי ה', אך מאידך נדרש גם נביא שיאזן מדי פעם את מעשי המלך ויוכיחו, כאשר הוא אינו מקיים את אשר ציווה ה'. במסגרת זאת ניבאו, לעניות הבנתנו, שני הנביאים גד ונתן. גד שימש כנביא מוביל, ואכן כל שלוש הופעותיו, כפי שנכתב לעיל, נקשרו להובלתו של דוד קדימה: אם למלכות, אם לבחירת העונש הראוי כדי לכפר על מעשה המפקד ואם לבניית מזבח במקום שביום מן הימים יקום בו בית המקדש. 27 לאור דברים אלו ברור מדוע מגיע גד אל דוד רק לאחר שמודה דוד כלפי שמיא בחטא המפקד. אין תפקידו של גד להוכיח את דוד; תפקידו לקרבו ולעודדו, ולומר לפניו את דברי ה'. אשר על כן לא שולח ה' את גד מיד כדי להוכיחו על החטא עצמו, אלא רק כשמכיר דוד כי חטא; רק אז יוכל גד לפעול אצל דוד ולשכנעו לבחור אחד משלושת העונשים, כדי לכפר על היזמה לערוך את המפקד. 28

25. ראה: צ' צמריון (לעיל, הערה 6), עמ' 244-245. צמריון מנסה להסביר את נקודת מבטו של שאול, ומה הניע אותו לפעול כפי שפעל.

26. וכך סיכם את הדברים א' ברטל (לעיל, הערה 6) עמ' 132: "מסתבר כי לדעת שמואל לא מספר ימי ההמתנה היה העיקר, אלא רצונו לשמור לעצמו את היוזמה ואת התיכונן המדיני והאופרטיבי של המבצע הצבאי, כפי שקבע זאת במפורש: 'והודעתי לך את אשר תעשה'!". ועוד: "גרעינה של המחלוקת הייתה בעיית מעמדו של המלך, ולמעשה הכפיפות שנתחייב בה מלך ישראל... להלכה לאלהים, למעשה לנציגו, הוא איש האלהים!". והשווה לדבריו של י' בן-נון שצוטטו לעיל בהערה 6.

27. ראה בהקשר זה: ב"צ דינור, 'ספר שמואל - מבנהו, מגמתו ומקורותיו', במקרא ובדורותיו, ירושלים תשל"ז, עמ' 107. והשווה: ב' אופנהיימר, ערך 'נביאים', אנציקלופדיה מקראית ה, ירושלים 1968, עמ' 699.

28. מעניין לציין כי השם 'גד' בהקשר של הובלה נזכר בברכת יעקב לבניו: "גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב" (בראשית מ"ט, יט); מתרגם אונקלוס: "דבית גד מְשַׁרְיַת מְזַיְנִין כּד יעברון ית ירדנא קדם אחיהון לקרבא...". כלומר - יובילו את אחיהם למלחמה, כשהם ניצבים בראשם. וכמוהו פירש גם רש"י: "גדודים יגודו הימנו, שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ". וכך פירש גם החזקוני, עיין שם. תודה לידידי ניסן זיק שהסב את תשומת לבי לעניין זה.

דוד המלך, גד החוזה ונתן הנביא - עיון ביחסי מלך ושני נביאים

לא כך אצל נתן. כבר עמד משה גרסיאל על כך ש'משפט המלך' של שמואל נועד בראש ובראשונה "להצביע על הסכנה שעלולים לקום בישראל מלכים שיסתחררו מעצמת השלטון שבידם. הללו עלולים לפרש את החוקה, הנותנת בידיהם זכויות שונות, באופן רחב ביותר"²⁹. כדי להימנע ממקרים כעין זה שבו רצח מלך עיר שלמה של כוהנים בישראל רק משום שאחד מהם שוחח עם אויבו - צריכים נביא שיוכיח, יאזן וימנע! כיוון שכך, נתן פועל בדרך כלל כדי למנוע מהלכים של דוד, כאשר ישנו איזשהו טעם לפגם במהלכים אלו. נמצא אפוא כי הצד השווה של כל ההופעות של נתן היה סיכול מעשיו או מחשבותיו של דוד, למרות שלדידו של דוד הייתה הבקשה או הפעולה שנקט בתום לב.

מניעה ראשונה הייתה לאחר בקשתו של דוד מנתן לבנות בית קבע לארון ה'. בקשה זו נראית לכאורה ללא דופי. ברם, נתן נתבקש מאת ה' לשלול בקשה זו, כיוון שידידו של דוד מלאות בדם: "ויהי עלי דבר ה' לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפנ'י" (דה"א כ"ב, ח).³⁰ ראויים דבריו של הרד"ק שם לבוא בהקשר זה:

'דם לרב שפכת' - ...נתן הנביא אמר לו כן, ואעפ"י שלא נכתב זה בספר שמואל, נמצא כמוהו רבים, כמו: 'ותאמרו נשלחה אנשים' (דברים א', כב). ובאמרו 'דמים לרב שפכת ארצה', כי דם נקיים היה בדמים אשר שפך, כמו דם אוריה, וזה 'לפנ'י'. גם בדמי הכוהנים היה הוא הסיבה, כמו שאמר: הסיבותי בכל נפש אביך.³¹ גם בדמי הגוים אשר שפך אותם שלא היו בני מלחמתו אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידיים, אעפ"י כן לא נענש עליהם, כי כוונתו לכלות הרשעים שלא יפרצו בישראל ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלשתים לא יחיה איש ואשה. אבל כיוון שנודמן לו שפיכות דמים לרוב מנעו מלבנות בית המקדש שהוא לשלום ולכפרת עון ולעטרת תפילה, כמו שמנעו להניף ברזל במזבח ובבית המקדש, לפי שהברזל עושים ממנו כלי הריגה, לא יעשו ממנו כלי שלום ברוב.

כלומר, קיימת בעיה מוסרית לבנות בית קבע לה' בעוד ידיו של המלך מלאות דם, ופעמים אפילו דם נקי. כפי שאי-אפשר להניף ברזל על המזבח באשר המזבח מציל ומגן והחרב לא; כך אי-אפשר להרשות למלך לבנות את בית המקדש, באשר הבית הוא "לכפרת עון ולעטרת תפילה".

גם בהוכחת דוד על חטאו בבת שבע פועל עיקרון זהה. דוד חושב כי מעשהו היה מוצדק מסיבות שונות, כפי שכתבנו לעיל; בא הנביא המוכיח ומעמיד את דוד על טעותו החמורה.

29. מ' גרסיאל (לעיל, הערה 4), עמ' 128.

30. ראה גם: שם כ"ח, ג.

31. על פי שמ"א כ"ב, כב.

ולבסוף, עיקרון זה מתבטא גם בהמלכת אדוניהו. גם כאן סובר דוד לתומו כי אדוניהו הוא הראוי למלוכה, עד שבאים נתן ובת שבע ומשנים קביעה זו. אמור מעתה: לעומת הנביא המקרב פועל הנביא המרחיק.³²

אם ניתנה הרשות לשער, נאמר כי נראה לנו שנוסחה זו הייתה חסרה בימיו של שאול. בימיו של המלך הראשון צריכים היו שני נביאים לשמש: נביא שידריכו, יקרבו וינחה אותו לייעודו כפי שנקבע מאת ה', ומאידיך נביא שיִדע לעמוד מול המלך ללא משוא פנים, להוכיחו על חטאיו, לתקן את מעשיו ולהניא אותו ממחשבותיו הרעות או המוטעות. בימי מלכותו של שאול פעל שמואל במסגרת שני התפקידים גם יחד. מחד, שמואל מקרב את שאול ואוהבו. יעידו על כך הפסוקים המתארים את הכבוד הרב שרחש שמואל לשאול לפני המלכתו למלך, ואת האבל והצער שפקדו אותו אחרי שנתבשר מאת ה' כי שאול לא יוכל להמשיך במלכותו. מאידיך, היה זה אותו שמואל שהוכיח את שאול על כי לא שמר את משמרת ה' וציוויו, ובשל כך לא יוכל לשמש יותר כמלך. אשר על כן לדעתנו לא הצליח שאול לממש את מלכותו כפי שציפו ממנו ה' והנביא.

דוד, לעומתו, מודרך ומוכח בידי שני נביאים. כשיש טעם לפגם או טעות במעשיו של דוד נשלח אליו נתן; וכשיש צורך להוביל את דוד קדימה נשלח אליו גד. שילוב זה הוסיף לדעתנו לאישיותו האדירה, כפי שהיא משתקפת אלינו מתוך הפסוקים.³³

32. שמה אפשר למצוא סיוע קל לדברינו מהתארים הנלווים לנתן וגד. גד נקרא בדרך כלל בשם "החוזה" (למעט בהופעתו הראשונה), ואילו נתן מופיע בשם "נביא". יתרה מכך, כאשר מופיע גד הוא מאופיין כ'חוזה המלך'. יש בכינוי זה לדעתי בכדי להראות כי גד לא תפקד בחצר המלך כנביא רגיל אלא כנביא המקורב למלך, כעין יועץ סתרים המדריך את המלך. גד נמצא עם דוד מימי הבריחה משאול במצודת עדולם, עד הפסקת מלחמותיו והכנותיו לבניין בית המקדש. סביר יהיה להניח כי בזמן הארוך הזה קשרו שני האישים קשרי ידידות, שעזרו לגד לעצב את התנהגותו של דוד. מאידיך, נתן מכונה תמיד "נביא"; ותפקידו להזהיר, להתריע ולהוכיח כשצריך, כפי שנהגו שאר הנביאים במקרא.

33. שאול נכשל, לעניות דעתי, משום שלא ידע לפרש נכונה את הנהגתו של שמואל המקרב והדוחה כאחד. מלכותו של דוד באה לכפר ולתקן את מלכותו של שאול וזאת באמצעות שני נביאים - מוביל ומסכל. ואם תאמר: הרי מצאנו במקרא מקראות מלאים שבהם עסקו הנביאים בשני התפקידים? יש לומר: משהונחו היסודות אצל דוד, והובהר כיצד יש למלך להבין את הנביא, שוב לא הייתה בעיה לאחד שוב את שני התפקידים בנביא אחד.